

УДК 336.7

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**Тищенко О.І.****THE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL EDUCATION IN UKRAINE****Tishchenko H.I.**

В статті розглянуто поняття «фінансова грамотність», визначено її сучасний стан, основні джерела підвищення рівня фінансової обізнаності населення. Досліджено основні етапи впровадження Проекту «Фінансова грамотність» в Україні. Визначено необхідність популяризації фінансової грамотності серед молоді віком 18-22 роки шляхом введення у вищих навчальних закладах дисципліни «Фінансова грамотність» для студентів неекономічних спеціальностей.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансова обізнаність, Інтернет-ресурси, Проект, молодь, населення.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій в умовах розвитку глобалізаційних процесів сприяє появі новітніх банківських продуктів та технологій, що вимагає від населення вирішення доволі складних завдань, до розв'язання котрих вони часто виявляються невідповідними. Ураховуючи особливості історичного розвитку нашої держави більшість громадян мають не лише слабе уявлення щодо засад функціонування фінансово-кредитної системи, але й відчують величезну недовіру до вітчизняних банківських установ. Отже, відсутність необхідних фінансових знань та навиків робить неможливим прийняття зважених фінансових рішень, на фоні агресивної пропозиції і реклами продуктів та послуг з боку кредитних установ. Підвищення рівня фінансової обізнаності населення призведе до зниження рівня кредитних та депозитних ризиків, скорочення випадків шахрайства з боку недобросовісних учасників ринку та дозволить забезпечити соціальну й економічну стабільність в країні. Тому розробка і впровадження програм з підвищення фінансової грамотності населення є сьогодні надзвичайно актуальним для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання підвищення фінансової грамотності населення в Україні знайшли своє відображення в роботах Т. Смовженко [1], С. Юрія [2], Т. Кізими [3], Н. Славянської, А. Незнамова, Б. Приходько, І. Соркіна та інших. В них розглянуто основні підходи до трак-

тування поняття «фінансова грамотність», визначені причини низького рівня фінансової грамотності населення в Україні та запропоновано шляхи підвищення її рівня.

Разом з тим залишаються невирішеними питання підвищення фінансової обізнаності молоді (студентів) як потенційних інвесторів у розвиток та забезпечення стабільності суспільства.

Мета. Метою даної роботи є визначення особливостей та напрямів підвищення рівня фінансової грамотності молоді (студентів).

Матеріали та результати дослідження. Аналіз поточної ситуації в Україні свідчить про достатньо низький рівень знань з фінансових питань серед населення, що проявляється у використанні головним чином простих банківських послуг, не знанні своїх прав як споживачів фінансових послуг і загальній недовірі фінансово-банківським установам.

Більше 50% українців не займаються питаннями планування сімейного бюджету та здійснюють витрати хаотично, не задумуючись про можливість формування заощаджень. Якщо останні існують, то лише як залишки після поточного задоволення потреб сім'ї [4].

Майже для кожного другого громадянина України, який формує заощадження, є характерним зберігання вільних ресурсів вдома в готівковій формі [4, 5]. Тільки 30% населення витрачає залишкові кошти на купівлю споживчих товарів, лише 10% вкладають гроші у банки на депозитні рахунки та менше 1% роблять інвестиції в інструменти капіталу. Також слід зазначити, що близько 40% населення України не мають рахунків в банках, через що не можуть скористатися навіть базовими фінансовими продуктами. Решта населення – зазвичай використовує послуги переказу грошей; оплати комунальних платежів; здійснює операції з банківськими картками; обмін валют; отримує споживчі кредити та використовує термінали для проведення платежів [4, 5].

При цьому 60% населення вважають себе фінансово обізнаними та не мають бажання отримувати

ти додаткову інформацію про фінансові послуги, при цьому більше 40% з них зовсім не цікавляться фінансовими новинами і при вирішенні фінансових питань покладаються на думку сусіда або родича (52%).

Проведений структурний аналіз рівня фінансової грамотності за віковим показником показав, що найменший показник (лише 12%) припадає на населення віком 20-24, серед них 13% - це чоловіки, та 11% - жінки [6].

Отже підвищення рівня фінансової грамотності населення, і насамперед молоді, є важливим завданням, що потребує вирішення на загальнодержавному рівні.

Перш ніж визначитися з основними напрямками підвищення фінансової обізнаності молоді, необхідно надати чітке формулювання поняттю «фінансова грамотність».

В основному фінансову грамотність розуміють у вузькому значенні, а саме: як «знання про фінансові інститути та пропоновані ними продукти, а також уміння їх використовувати при виникненні потреби і розуміння наслідків своїх дій» [7] або ж як «здатність споживачів і підприємців сфери малого бізнесу розуміти роздрібні фінансові продукти з метою прийняття обґрунтованих фінансових рішень» [8]. Тобто, фінансову грамотність пов'язують безпосередньо із певною системою знань про основні фінансові продукти, що реалізуються на фінансовому ринку країни.

Більш розгорнуте визначення надано на фінансовому порталі [9], на якому фінансову грамотність представлено як сукупність знань про фінансові ринки, особливості їх функціонування і регулювання, професійних учасників і пропонованих ними фінансових інструментах, продуктах та послугах, вміння їх використовувати з повним усвідомленням наслідків своїх дій і готовністю прийняти на себе відповідальність за прийняті рішення [9]. Тобто окрім знань з фінансових дисциплін в поняття «фінансова грамотність» вкладається вміння володіти ними.

Підтвердження даного постулату є визначення представлені в роботах Т.О. Кізіма та Т.С. Смовженко. Так, під «фінансовою грамотністю» розуміють сукупністю установок, знань, вмінь та навичок населення, які потрібні для прийняття відповідальних економічних і фінансових рішень з належним рівнем компетентності, і забезпечує соціальну стабільність у суспільстві [1, 3].

На даний час існує безліч можливостей підвищення рівня грамотності населення у вирішенні фінансових питань. Так основними джерелами поповнення багажу знань є:

- 1) спеціальні книги;
- 2) спеціалізовані курси (наявність особистого фінансового консультанту);
- 3) інтернет-ресурси;
- 4) загальноосвітні програми.

До найбільш відомих книг з фінансової грамотності належить книга Бодо Шефера «Шлях до фінансової свободи», яка розповідає про різний спосіб

мислення заможних та бідних людей, в цілому про психологію успіху. В книзі надані рекомендації щодо досягнення фінансових вершин за допомогою банківських депозитів, акціонерних фондів, гри на акціях. Книга Джорджа Клейсона «Найбагатша людина в Вавилоні» на прикладі стародавнього світу розкриває особливості фінансових потоків. Листування одного з відоміших фінансистів світу відображені в книзі Лаури Ріттенхаус «Бафсет – інвесторам. Путівник по матеріалам листування Уоррена Баффета з акціонерами фонду Berksh». До фінансової літератури, що носить прикладний характер відносять книгу Володимира Савенка «Мільйон для моєї дочки. Покроковий план накопичень. Природні закони в бізнесі». Особливості ведення особистого кошторису детально викладені в книзі Андрія Паранича «Особистий фінансовий план. Інструкція зі складання». Також користуються популярністю серед читачів книги Деніеля Голді й Гордона Мюррей «Інвестиційний відповідь. Як захистити своє фінансове майбутнє»; Дмитра Конаша «Зберегти і примножити. Як грамотно і з вигодою управляти заощадженнями»; Костянтина Бакшти «Смак життя. Як досягти успіху, фінансової свободи і керувати своєю долею» та інших [10].

2) Популяризація фінансової освіти стала причиною швидкого розвитку певного роду курсів з її підвищення. Такі курси пропонують різні освітні організації, комерційні структури та приватні особи. Як правило, всі вони не мають єдиної програми підготовки, відповідного дозволу з боку Міністерства освіти, а іноді і достатнього досвіду у цій сфері. Сьогодні деякі громадяни мають можливість скористуватись послугами особистого фінансового консультанта. Втім такий спосіб є дещо дорогим і не завжди виправданим, оскільки не достатньо розвинутий серед пересічних громадян. Розвиток фінансової обізнаності населення підвищує попит на спеціалістів в сфері фінансового консультування, що потребує перегляду освітніх програм у вітчизняних Вузах.

3) Велике значення в процесі просвітницької діяльності на сучасному етапі мають інтернет-ресурси. Вони є не лише джерелом отримання необхідної інформації, вони також дозволяють самостійно опанувати певні програми або онлайн-курси з фінансової грамотності. Серед інформаційних партнерів та ініціаторів розповсюдження курсу з фінансової грамотності виступає Національний банк України, на офіційному сайті якого виділена окрема сторінка, присвячена фінансової грамотності (http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=3115908), на якій висвітлюються основні заходи та події, які здійснюються в рамках підтримки Проекту «Фінансова грамотність» в Україні.

Незалежна асоціація банків України (НАБУ) створила спеціальний інтернет-ресурс (www.finosvita.com.ua), повністю присвячений підвищенню рівня фінансової грамотності населення.

Сайт розраховано на різні вікові групи: від дітей до підприємців та пенсіонерів.

Освітній портал – «Азбука денег» – це школа фінансової грамотності для дітей віком від 6 до 16 років, що ставить метою допомогу батькам у формуванні у дитини повноцінної картини світу фінансів, навчання правильного розпорядження грошима і підготовку дітей до самостійного дорослого життя (<http://azbukadeneg.ua/>). Також портал здійснює консультування в сфері особистого фінансового планування для дорослих, проводить вебінари та тренінги з управління фінансами та інвестування. В перспективі є розробка онлайн-курсів для дітей та дорослих.

Ще до одного порталу з інформаційної підтримки населення у фінансових питаннях можна віднести сайт «Все про гроші» – <http://vseprogroshi.com.ua>. Команда професіоналів допомагає скласти особистий фінансовий план з досягнення поставлених цілей; підібрати надійну фінансову установу та оптимальні фінансові продукти; проінформувати про нові можливості фінансового ринку та зміни у законодавстві України.

Інформаційний супровід населення у сфері інтернет-інвестування здійснює портал INVEST-PROGRAM (<http://invest-program.com.ua>), в якому окрема рубрика присвячена «Фінансовій грамотності». На сайті визначені основні ознаки та представлені основи фінансової грамотності, а також інші цікаві матеріали щодо вибору кредитів, банківських продуктів, правил фінансового етикету, тощо. Портал дозволяє отримати відповідь на багато суттєвих та життєво необхідних питань, пов'язаних з фінансами населення.

Також цікаві навчальні курси та квести можна знайти на сайті <http://finznania.ru/ru/>. На ньому можна отримати знання з курсів «Основи фінансової грамотності», «Створення власної справи» та «Бюджетна грамотність».

Ряд уроків з фінансової грамотності наведені на сайті <http://www.industrialist.net.ua/>, де також наведено низку статей з фінансів на сучасні теми: про створення власного бізнесу, можливостях заробітку у соціальних мережах, покупки кріпто валют та інше.

На сайті ekonomika-finansy-video.simf.com.ua зібрані безкоштовні корисні відео уроки, що навчають економіці та фінансам.

Значний вклад в підвищення рівня фінансової обізнаності населення роблять банківські установи, які або ведуть окремі Блоги на офіційних сайтах (наприклад, в рамках спільного проекту IdeaBank та The Ukrainians створено Блог «Фінансова грамотність»: <https://www.ideabank.ua/uk>) або створюють власні освітні програми (в ПАТ «Приватбанку» відкрито ще з 2009 року програма для школярів «ЮніорБанк», яка надає можливість безкоштовного практичного навчання з фінансових послуг для дітей і підлітків).

Отже, інформаційний простір перенасичений різного роду відомостями з фінансових питань, які

пересічному громадянину достатньо важко самостійно систематизувати та опанувати. До того ж, рівень внутрішньої мотивованості населення залишається не високим.

Отже задля популяризації фінансової освіти, підняття рівня фінансової обізнаності населення необхідно впровадження системного підходу, який можливий лише за державної підтримки.

Так з ініціативи проекту USAID / FINREP з метою підвищення рівня фінансової грамотності населення у 2010 році було розпочато Проект «Фінансова грамотність». Основними координаторами проекту стали: НБУ, Міністерство освіти і науки України, Незалежна асоціація українських банків, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, а також громадські організації. Проект мав на меті підвищення фінансової грамотності населення України шляхом розроблення та поетапного впровадження цільових програм для реалізації національної Стратегії підвищення фінансової грамотності населення.

Проект було розраховано на учнів середньої школи та професійних училищ задля поповнення їх базових знань й закладання навичок обачливої фінансової поведінки, а також навчання батьків через дітей.

Розробка та впровадження проекту здійснювалась у декілька етапів:

1 етап – 2010-2012 рр.

2 етап – 2012-2014 рр.

3 етап – 2014-2015 рр.

4 етап – 2015- по теперішній час.

На першому етапі було розроблено методичні матеріали курсу «Фінансова грамотність» (посібники для вчителя, учня, робочий зошит); проведено три семінари-тренінги для підготовки тренерів та вчителів; розпочато викладання курсу «Фінансова грамотність» у 2-му семестрі 2011/2012 н. р. у 13 школах 5 регіонів України [6].

Другий етап ознаменувався вдосконаленням методичних розробок та тренінгів; збільшенням кількості шкіл-учасників проекту (понад 700 шкіл усіх регіонів України, охоплено понад 20000 учнів 10-х класів). Проведено інтерактивні лекції ВНЗ з курсу «Фінансова грамотність» у літніх таборах, розроблено спеціалізований портал із фінансової грамотності.

В цей період відбулися позитивні зміни: за результатами опитувань збільшився рівень фінансової грамотності населення з 43% до 76% загалом по Україні [6].

На третьому етапі впровадження Проекту була проведена низка таких заходів:

✓ видано підручник з курсу «Фінансова грамотність» для учнів 10-х класів із грифом МОН;

✓ проведено серію телепередач і радіопрограм з метою популяризації курсу «Фінансова грамотність»;

✓ проведено перший в Україні турнір юних знавців із фінансової грамотності;

✓ створено електронний інтерактивний навчальний підручник із курсу «Фінансова грамотність», розпочато його апробацію у школах;

✓ розроблено автоматизовану систему тестування для проведення моніторингу та оцінювання знань учнів.

Етап, що триває і понині пов'язаний з удосконалення курсу «Фінансова грамотність» і подальшого його впровадженням до 2019 року в ЗОШ, гімназіях, ліцеях, середніх спеціалізованих закладах. Також продовжується проведення моніторингу та оцінювання знань з курсу «Фінансова грамотність» на основі автоматизованої системи тестування, проводять Всеукраїнські турніри з фінансової грамотності. Особливу увагу приділяють повномасштабній апробації новоствореного навчально-методичного забезпечення з фінансової грамотності для учнів 2–4 і 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів [6].

Отже, слід зазначити, що за невеликий термін, виконана значна робота щодо популяризації та просування Проекту «Фінансової грамотності» серед населення.

Втім, головна аудиторія проекту звужена до рамок загальноосвітньої школи. Проте молодь віком 18–22 роки є найбільш сприятливою середою не лише для засвоєння отриманих фінансових знань, але й для їхньої апробації, оскільки студенти вже мають власні кошти та можуть робити заощадження. При цьому зменшується фінансова залежність від батьків, отже вони можуть приймати самостійні фінансові рішення. Тому підвищення рівня їхньої фінансової обізнаності потребує особливої уваги.

Так, в рамках співробітництва Центру «Корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)», журналу «Future» та вищих навчальних закладів України за підтримки ряду банківських та фінансових установ (Райффайзен Банк Аваль, Альфа Страхування, Кредобанк, МетЛайф, компанія Amway; координаційний комітет – Незалежна асоціація банків України) було розпочато пілотний Проект щодо «Фінансової грамотності студентів». Проект розрахований на три роки (2015–2018 рр.) та ставить метою підвищення рівня фінансової грамотності студентів, завдяки впровадженню у ВНЗ вибіркової дисципліни «Фінансова грамотність» для студентів перших курсів неекономічних спеціальностей та підвищення компетенції викладачів з методики викладання фінансової грамотності.

В рамках Проекту передбачається:

1) дослідження рівня фінансової грамотності студентів;

2) розробку методичного посібника для викладачів;

3) проведення навчання для викладачів за розробленою методикою;

4) включення курсу до навчальних програм ВНЗ для студентів перших курсів неекономічних спеціальностей;

5) розробку онлайн-версії матеріалів курсу;

6) проведення щорічних конференцій з викладання фінансової грамотності для викладачів;

7) організацію онлайн-конкурсів з фінансової грамотності для студентів.

За даними на 01.01.2017 р. в Проекті приймають участь 11 навчальних закладів України з різних місць (Київ, Харків, Вінниця, Житомир, Кам'янець-Подільський, Рівне, Сєверодонецьк, Суми, Львів), з якими підписано Меморандум про співробітництво.

Головний акцент Проект робить на самостійну роботу студентів в групах поза аудиторією, розробку практичних кейсів, що дозволяє відійти від традиційного формату викладання: лекція-семинар. Особливу увагу в процесі навчання також пропонується робити на обмін отриманими знаннями шляхом проведення серед студентів-учасників Проекту Скайп-конференцій.

Отже такого роду Проекти є безумовно важливими та соціально значущими, оскільки дозволяють молоді стати більш фінансово обізнаними, а отже впевненими в своєму майбутньому.

Проект поки ще пілотний, тому важливим є його просування на загальнодержавному рівні, залучення до його реалізації нових учасників.

Результати дослідження та висновки. Не дивлячись на наявність багатьох джерел поповнення фінансових знань в Україні, стан фінансової грамотності населення залишається доволі низьким. Державна підтримка є обов'язковою складовою успішності національного Проекту «Фінансова грамотність», який пройшов декілька стадій свого розвитку і потребує подальшої популяризації. Задля підвищення рівня фінансової грамотності населення особливої уваги слід зосередити також на молоді віком 18–22 роки як потенційних інвесторів у розвиток та забезпечення стабільності суспільства. Для цього важливим є викладання дисципліни «Фінансова грамотність» для студентів неекономічних спеціальностей, отже подальші дослідження мають вестись саме у цьому напрямку.

Л і т е р а т у р а

1. Смовженко Т.С. Фінансова грамотність населення та її вплив на розвиток економіки України / Т.С. Смовженко, А. Я. Кузнєцова // Регіональна економіка. – 2013. – №2. – С. 34–42.
2. Юрій С.І. Фінансова грамотність населення у діалектиці сучасних освітніх тенденцій / С.І. Юрій, Т.О. Кізіма // Фінанси України. – 2012. – №2. – С. 16–25.
3. Кізіма Т.О. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії / Т.О. Кізіма // Вісник ТНЕУ. – 2012. – №2. – С. 64–71.
4. Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки. – 2-ге вид., доп. та випр. / Р. Бонд, О. Куценко, Н. Лозинська // Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP). – Київ, Грудень 2010. – 42 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.svb.org.ua/sites/default/files/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf

5. Шпак І. Фінансово безкультурні українці? / І. Шпак // Економічна правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.epravda.com.ua/publications/2011/03/3/274995/
6. Смовженко Т.С. Проект «Фінансова грамотність»: досягнення, проблемні питання і завдання на майбутнє / Т.С. Смовжено [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/2015_proekt-fin-gramot_2-red.pdf
7. Критерии финансовой грамотности населения и пути ее повышения: Отчет по результатам исследования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moneybasics.ru/articles/270>
8. Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/report_survey_en.pdf
9. Поняття «Фінансова грамотність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biznes-prost.ru/finansovaya-gramotnost.html>
10. Книги для підвищення фінансової грамотності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samoosvita.in.ua/knygy-dlya-pidvyshhennya-ffinansovoyi-gramotnosti/>
7. Kriterii finansovoj gramotnosti naselenija i puti ee povyshenija: Otchet po rezul'tatam issledovanija [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.moneybasics.ru/articles/270>
8. Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/report_survey_en.pdf
9. Ponjattja «Finansova gramotnist'» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://biznes-prost.ru/finansovaya-gramotnost.html>
10. Knygy dlja pidvyshhennja finansovoi' gramotnosti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://samoosvita.in.ua/knygy-dlya-pidvyshhennya-ffinansovoyi-gramotnosti/>

References

1. Smovzhenko T.S. Finansova gramotnist' naselennja ta i'i' vplyv na rozvytok ekonomiky Ukrainy / T.S. Smovzhenko, A. Ja. Kuznjecova // Regional'na ekonomika. – 2013. – №2. – S. 34-42.
 2. Jurij S.I. Finansova gramotnist' naselennja u dialektyci suchasnyh osvitnih tendencij / S.I. Jurij, T.O. Kizyma // Finansy Ukrainy. – 2012. – №2. – S. 16-25.
 3. Kizyma T.O. Finansova gramotnist' naselennja: zarubizhnyj dosvid i vitchyzniani realii / T.O. Kizyma // Visnyk TNEU. – 2012. – №2. – S. 64-71.
 4. Bond R. Finansova gramotnist' ta obiznanist' v Ukraini: fakty ta vysnovky. – 2-ge vyd., dop. ta vypr. / R. Bond, O. Kucenko, N. Lozyns'ka // Proekt USAID «Rozvytok finansovogo sektoru» (FINREP). – Kyi'v, Gruden' 2010. – 42 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: www.svb.org.ua/sites/default/files/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf
 5. Shpak I. Finansovo bezkul'turni ukrainci? / I. Shpak // Ekonomichna pravda. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: www.epravda.com.ua/publications/2011/03/3/274995/
 6. Smovzhenko T.S. Proekt «Finansova gramotnist'»: dosjagnennja, problemni pytannja i zavdannja na majbutnje / T.S. Smovzhenko [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/2015_proekt-fin-gramot_2-red.pdf
- Тищенко Е.И. Направления развития финансового образования в Украине**
В статье рассмотрено понятие «финансовая грамотность», определено ее современное состояние, основные источники повышения уровня финансовой осведомленности населения. Исследованы основные этапы внедрения Проекта «Финансовая грамотность» в Украине. Определена необходимость популяризации финансовой грамотности среди молодежи возрастом 18-22 года путем введения в высших учебных заведениях дисциплины «Финансовая грамотность» для студентов неэкономических специальностей.
Ключевые слова: финансовая грамотность, финансовая осведомленность, интернет-ресурсы, Проект, молодежь, население.
- Tishchenko H.I. The directions of development of financial education in Ukraine**
In the article considers the concept of "financial literacy", defined by its current state, the main sources of replenishment of the level of financial awareness of the population. The basic stages of realization of the project "Financial literacy" in Ukraine are investigated. Need of promoting of financial literacy among youth by age by introduction in higher educational institutions of discipline "Financial literacy" for students of not economic specialties is defined 18-22 years.
Keywords: financial literacy, financial awareness, Internet resources, Project, youth, population.
- Тищенко О.І.** – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
Рецензент: д.е.н., проф. **Костирко Л.А.**

Стаття подана 18.01.2017.